

DR. BARÁTHNÉ MOLNÁR MÓNIKA

Emlékezés Ughy Jenő olvasásszociológusra és Vas vármegyei kitekintés a könyvtárellátási szolgáltató rendszer egy évtizedes működésére

Ughy Jenő (1922–1967)

2023-ban emléktábla-avatással emlékezik Nemeskeresztúr település lakossága Ughy Jenő celldömölki születésű, nemeskeresztúri származású könyvtárosra, akit a magyar olvasáskutatás úttörőjének tekintünk, s aki az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ (OSZK KMK) keretein belül Magyarországon elsőként vizsgálta tudományos eszközökkel a községi lakosok olvasási szokásait. Az *Ezer falusi lakos és a könyv*¹ című kutatásának, majd kiadványának előmunkálatait, az ötvenfős mintára kiterjedő kérdőíves próbafelvételt már 1963 decemberében elvégezte. Hivatalosan 1968. július 1-jén alakult meg az OSZK KMK-ban a – kezdeti hónapokban mindösszesen – két fővel dolgozó Igénykutató csoport (Gerő Zsoltné vezető és munkatársa, Kamarás István), de az első, ilyen irányú vizsgálat már csaknem hatvan éve megszerveződött Ughy Jenő vezetésével.²

Az orvosnak készülő, de tanulmányait a háború miatt megszakítani kényszerülő, hadifogságba kerülő, majd Recsket is megjárta Ughy a Pápai Városi Könyvtárból került

1963-ban a KMK Irodalompropaganda csoportjába. Feladata az Új Könyvek formálódó szerkesztőségében a társadalomtudományi irodalom szerkesztése volt, kiegészülve olvasómozgalmi, később olvasás- és könyvtárszociológiai témákkal. Ismerte Rolf Fröhner, a bielefeldi EMNID³ Társadalom- és Közvéleménykutató Intézet kutatójának 1961-ben megjelent *A könyv a jelenkorban* című munkáját, mely a Bertelsmann Kiadó megbízásából készült. A kiadó arra volt kíváncsi, milyen szerepet játszik a könyv az emberek gondolatvilágában, és hogy miért olvasnak, vagy miért nem olvasnak. Lényegében piackutatásra kérte fel a kiadó a szerzőt. Módszertan hiányában Fröhner maga dolgozta ki a vizsgálathoz szükséges módszereket, melyeket aztán Ughy Jenő némi módosítással átvett a saját kutatásaihoz. A módszer lényege a személyes kikérdezésen alapuló kérdőíves adatfelvétel volt. A hazai vizsgálatnál célszerűnek tűnt a vizsgálati csoport szűkítése: Ughy választása a felnőtt falusi lakosságra esett. A kor művelődéspolitikájának középpontjában ugyanis a falusi népesség művelődésének ügye állt. Az 1964 tavaszán folytatott kérdőíves felvételből származó adatok 1965-ben jelentek meg egy kis füzetben, háromszáz példányban. Ughy öt településen végzett kutatása a szabadidő szerkezetén, a könyvvásárlás és könyvtári tagság kérdésén túl

- 1 Ughy Jenő: *Ezer falusi lakos és a könyv*. Bp., 1965. 119 p. (A Könyvtártudományi és Módszertani Központ Kiadványai, 11.)
- 2 Nagy Attila: Számadás a talentumokról: az olvasáskutatás 35 éve az OSZK-ban, avagy elefántlábak az átszakadó mennyezetén. <http://www.epa.hu/01300/01367/00041/nagy.html> (Megtekintve: 2023. április 24.)

- 3 Erforschung der öffentlichen Meinung, Marktforschung, Nachrichten, Informationen und Dienstleistungen.

az olvasás motívumainak és hatásának körére is kiterjedt. Az adatokat az akkor korszerűnek számító lyukkártyás módszerrel rögzítette. Tervezte a kutatás folytatását és kiterjesztését is, melynek negyvenöt éves korában, tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála vetett véget.

Ő vizsgálta elsőként Magyarországon tudományos eszközökkel a községi lakosok olvasási szokásait, és megalapozta a KMK-ban kezdődő olvasásszociológiai kutatásokat. Halálának huszadik évfordulóján, 1987-ben az OSZK *Két évtized az olvasáskutatás könyvtári műhelyében* címmel szakmai tanácskozást rendezett, felidézve munkásságát és az osztály történetét. 1965-ben a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya Ughy tanulmánya alapján megtárgyalta a falusi lakosság olvasási eredményeit, majd döntést hozott arról, hogy a KMK-ban hozzanak létre az olvasás vizsgálatára személyzeti keretet, illetve önálló szervezeti egységet. Ughy Jenő halála (1967) után 1968. július 1-jétől Gerő Zsoltné lett a terület felelőse, a megalakuló Igénykutató csoport vezetője.⁴ Ughy Jenő 1965-ben megjelent, *Ezer falusi lakos és a könyv* című munkájának célkitűzése, a társadalom műveltségi színvonala emelésének szolgálata egybevágg azokkal a törekvésekkel, amelyeket a kulturális törvény három évtizeddel később így ír le preambulumban: „Az információs társadalom és a demokratikus jogállam működésének alapfeltétele a könyvtári rendszer, amelyen keresztül az információk szabadon, bárki számára hozzáférhetőek. A könyvtári ellátás fenntartása és fejlesztése az állampolgárok és a tár-

sadalom egésze szempontjából szükséges, a könyvtári és információs szolgáltatás állami fenntartása stratégiai jelentőségű. A könyvtári rendszernek az állampolgárok érdekeit kell szolgálnia.”⁵

A kistéleplési könyvtári ellátás évfordulója

A 2023. évnél könyvtári szempontból másik jeles évfordulója, hogy tíz éve, 2013. január 1-től a – korábbi kistérségi társulások keretei között 2005-ben elindult, meglehetősen elaprózott – könyvtári szolgáltatást az 1997. évi CXL. törvénybe iktatott kötelező feladatként átvették a megyei könyvtárak. A kistéleplések önkormányzatai önként dönthettek arról, hogy önállóan működtetnek-e könyvtár szolgáltatást, vagy csatlakoznak a megyei könyvtár szolgáltató rendszeréhez. A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (továbbiakban: KSZR) létrehozása és működtetése olyan jelentős átalakulás, változás a hazai könyvtárak hálózatában, amely mindenképpen indokolja a szolgáltatások hatékonyságának, sikerességének történeti áttekintését tíz év távlatából.

Az indulás éve 2013 volt, alapozva a megelőző évek központi ellátórendszeri, mozgókönyvtári gyakorlatára. Működési alapelve a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer működéséről szóló 39/2013. (V. 31.) EMMI-rendeletben meghatározott feladatok hatékony, minőségi és gazdaságos ellátása, minőségi könyvtári szolgáltatások igénybevételei lehetőségének biztosítása. A gazdaságos feladatellátás egyik eszköze, a korábbi térségi ellátási gyakorlattal rendelkező városok (Celldömölk, Körmend, Kőszeg, Sárvár, Szentgotthárd, Vasvár) bevonása meghatározott feladatok elvégzésébe (do-

4 Péterfi Rita: Egy értelmiségi műhely az olvasás szolgálatában: a KMK-ban folyó olvasáskutatás története. = *Könyvtári Figyelő*, 2010. 4. sz. 770–771. p. http://epa.niif.hu/00100/00143/00077/pdf/EPA00143_Konyvtari_Figyelo_2010_4.pdf (Megtekintve: 2023. május 1.)

5 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről (preambulum).

kumentumellátás, kihelyezett állományok gondozása). Az ellátandó feladatokat, az érintett települések önkormányzatainak kötelezettségeit, illetve a szolgáltatóhelyekkel szembeni legalapvetőbb elvárásokat a szolgáltató könyvtár és a szolgáltatást igénybe vevő települések közötti együttműködési megállapodás rögzíti. Az ellátott települések száma 2013-ban 194 volt, 2023-ban 203.

A kistéleplési könyvtári ellátás – történeti áttekintés⁶

Országos szinten 1949-től a folyamatosan szervezett, önálló állománygyarapítást nem végző körzeti könyvtárak feladata lett a falvak könyvtári ellátásának megszervezése. Végezték az Országos Könyvtárügyi Központból, majd később a Népkönyvtári Központból kiküldött könyvek feldolgozását és községekbe való – cserelhetőség nélküli – kijuttatását, az egyes községi könyvtárakban helyszínen végzendő munka betanítását, ellenőrzését és a korszak népművelői szellemétől áthatott irodalmi ankétok, könyvkiállítások szervezését. A szombathelyi körzeti könyvtár 1950. október 1-jén kezdte meg működését Pendl Imre vezetésével, majd ez az intézmény olvadt be a Tóth József igazgatásával létrejövő megyei könyvtárba.⁷ A körzeti könyvtár segítségével 1952-ig 166 községben jött létre könyvtárellátási pont. A megyei könyvtár – együttműködve a szintén 1952–1953-ban alakult járási könyvtárakkal – 1958-ra építette ki a vasi települési könyvtári hálózatot, és elindította a megye első művelődési autóját (1959) is.

Számuk hamarosan négyre növekedett. Az autók nemcsak könyveket szállítottak, hanem ismeretterjesztő előadások szereplőit, vagy filmek vetítéséhez szükséges eszközöket is vittek az egyes megállóhelyekre, elsősorban a majorokba szervezett művelődési programok lebonyolításához. 1956-ban megszületett a szakmai köznyelvben könyvtári törvénynek nevezett elnöki tanácsi törvényerejű rendelet⁸ a kapcsolódó minisztertanácsi végrehajtási határozattal⁹ együtt. A törvényerejű rendelet az 1947-ben tervezettnél nemcsak egy jogszabályi szinttel lejjebb foglalkozott a könyvtárüggyel, hanem egészen más alapállásból is közelített a kérdés rendezéséhez. Nem volt már szó állampolgári jogon járó információhoz való hozzáférésről, a földrajzi-lakóhely hátrányból adódó hiányosságok könyvtári eszközökkel történő csökkentéséről, esélyegyenlőségről. Elsődleges fontosságúvá az ideológiai céloknak való megfelelés vált, nagyon szoros hálózati alá-fölérendeltségi viszonyokkal. A törvényerejű rendelet – az 1947. évi tervezettel ellentétben – egy dologról nem rendelkezett: a feladatok ellátásához szükséges pénzügyi feltételekről. A hálózat tagjainak működéséhez szükséges anyagi forrás rendelkezésre bocsátását az egyes könyvtárak felügyeleti szerve által jóváhagyott költségvetési keretbe utalta, a minimum mértékére még csak utalást sem téve. A pénzügyi feltételek elégtelenségének megoldásának a községi könyvtárak önállósítása, tanácsi kezelésbe adása tűnt, remélve, hogy a helyi fenntartók gazdaszemlélete moz-

6 Németh Tiborné: Vas megye kistéleplési könyvtári ellátásának változása és gyakorlatának vázlatja, 1952–2014. [Kézirat]. Szombathely, 2015. 93 p.

7 Tóth Gyula: Tévíut vagy torzó? 50 éve alapították a körzeti könyvtárakat. = Könyvtári Figyelő, 2000. 1–2. sz. 39–64. p.

8 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelete a könyvtárügy szabályozásáról. In: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. Bp., 1958. 13–17. p.

9 A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1018/1956 (III. 9.) sz. határozata a könyvtárügyről szóló 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról. In: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. Bp., 1958. 17–29. p.

gósítani tudja az addig hiányos feltételek javításához szükséges eszközöket. Ezzel párhuzamosan zajlott az úgynevezett szentgotthárdi kísérlet: a Könyvtártudományi és Módszertani Központ a szentgotthárdi járási könyvtárat, melynek vezetője Puskás Sándorné, a megyei könyvtár későbbi igazgatóhelyettese volt, a kis lélekszámú települések ellátási modellje kidolgozásában való közreműködésre kérte fel 1962-ben.¹⁰ A szentgotthárdi kísérlet igazolta, hogy elkötelezett, a csererendszer működtetéséhez szükséges munkaidő-ráfordítást nem sajnáló ellátóközpont szervezésében a letéti ellátás működőképes a kistélepléseken. Hatékonyan tud gazdálkodni a rendelkezésére álló forrásokkal, megújuló, nem leülepedő kínálattal látja el a községeket, és képes hátterintézménye gyűjteményére támaszkodva egyedi igények kielégítésére is. Az állandóan változó közigazgatás 1969-ben elsodorította a szentgotthárdi kísérlet további folytatását. Következett a kiskörzeti ellátás koncepciója, majd a központi ellátórendszerek felépítése a veszprémi/devecseri elképzelés alapján. A veszprémi kísérlet nagy szakmai visszhangot kapott, és a devecseri ellátási gyakorlatnak¹¹ szintén jó sajtója volt. Ez azonban nem változtatta meg a Vas megyében folyó munkát. Az akkor működő (Celldömölk, Körmend, Sárvár, Szombathely), a közigazgatási rendhez kötött ellátórendszerek – egy, a Berzsényi Dániel Könyvtár által 1981-ben végzett módszertani vizsgálat alapján – sajtát, korábbi években kialakított gyakorlatuk alapján folytatták az ellátást, to-

rekedve a szentgotthárdi modell továbbvitelére. A rendszerváltást követő években a könyvtári ellátás gyakorlata olyan föld-rengésszerű változást élt át, amely a korábbi évtizedek módszertanát teljes mértékben átalakította. A kistéleplési ellátás leggyengébb láncszemeként a hosszú ideje lappangó problémák viharos gyorsasággal feszítették szét a körzeti könyvtári ellátás kereteit. A megyei/városi könyvtárak által működtetett központi ellátórendszerek esetében a taglétszám módosulását elsődlegesen nem az ellátás hatékonyságával való elégedetlenség motiválta. A változás háttérben az önkormányzati törvénnyel, illetve az önkormányzati feladat- és hatáskörre vonatkozó rendelkezésekkel szoros összefüggésben lévő pénzügyi kérdések álltak. A rendszerváltást megelőző években nem igazán került szóba, hogy a szolgáltatókönyvtárak milyen forrásból fedezik vonzáskörzetük könyvtárellátásának költségeit, és szerződések sem rögzítették az ellátóközpontok és a szolgáltatóhelyek fenntartóinak feladatait, kötelezettségeit, a vagyoni jogi kérdéseket. A halmozódó problémákra, a megszülető kulturális törvény elvárásrendszeréből következő feladatok számbavételére a 2003–2007 közötti időszak könyvtári stratégiája négy fő cél meghatározásával, a jövőkép, a küldetésnyilatkozat, valamint a feladatok megfogalmazásával válaszolt.

Láthatjuk, hogy a megye városi könyvtárainak térségi szolgáltatások iránti elköteleződése több évtizedes szakmai múltra tekint vissza, amely a kistérségi mozgókönyvtári szolgáltatások 2005-től történő kiépülésével jelentősen megerősödött. A 2012. évi jogszabályi változásokat követően a Berzsényi Dániel Könyvtár szakmailag úgy vélte helyesnek, ha a KSZR-szolgáltatásokat a városi könyvtárakhoz fűződő tájegységi kötődésre építve, a gazdaságosság és a hatékonyság szempontjait maxi-

10 Puskás Sándorné: A községi könyvtárak állomány-ellátása járásközpontban. [Kézirat]. Szentgotthárd, 1968. január 20. 4 + 5 lev. [kísérőlevéllel].

11 Kovács Emil – Papp Gyula – Pál Éva – Bali Aranka: Hogyan működnek az ellátórendszerek? Devecserben, ahol 20 éve modell született. Körmend. Zalaegerszegezen, a József Attila Könyvtárban. Somogy megyében. = Könyvtári Levelező/lap, 1996. 4. sz. 15–20. p.

málsan szem előtt tartva szervezi meg, az EMMI-rendelet 8. § (1)-(3) bekezdésének felhatalmazása alapján. A kistelepülések könyvtári ellátásába, az egységes elven szerveződő feladatellátásba 2013-tól hat városi könyvtárt vontunk be. A korábbi mozgókönyvtári gyakorlat szerinti tízről hétre csökkentve a szolgáltatókönyvtárak számát, nagyobb ellátási körzeteket szervezve.

A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer vármegyei szintű működése és eredményessége, 2013–2023

Vas vármegye településszerkezeti adottságai az országos átlagnál is erősebben tükrözik a kistelepüléseken élők lakosságarányát. A vármegyében összesen 216 település található: 13 város és 203 község. Hét városunk lakossága 5 000 fő alatti (Bük, Csepreg, Jánosháza, Óriszentpéter, Répcelak, Vasvár, Vép), míg községeink 68%-ának lélekszáma nem éri el az 500 főt.

Szombathely vármegyei hatókörű városi könyvtára 2023-ban a KSZR keretében 92%-ban 1000 lakos alatti településeket lát el szolgáltatásaival. A Vas Vármegyei Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (továbbiakban: VKSZR) az együttműködési megállapodást megkötő önkormányzatokkal, a települési szolgáltatóhelyek munkatársaival és a szolgáltatókövetítésbe bevont – 2022-től – öt városi könyvtárral (Celldömölk, Körment, Sárvár, Szentgottárd, Vasvár) kialakított szoros partneri együttműködésre alapozva működik. A szolgáltatókövetítésbe bevont városi könyvtárak feladatait a velük évente megújított együttműködési megállapodás részletesen szabályozza, nem írva felül azt, hogy a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer feladatellátásáért a teljes körű szakmai és

pénzügyi felelősség a Berzsenyi Dániel Könyvtaré. A szolgáltatókövetítésbe bevont városi könyvtárak elsősorban a dokumentumellátásban, a kihelyezett gyűjtemények gondozásában és a cseréletrendszer működtetésében nyújtanak segítséget a korábbi mozgókönyvtári ellátási körzetükben.

A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer célja, hogy a kistelepüléseken élők számára hatékony, gazdaságos és minőségi könyvtári ellátást biztosítson. A folyamatos együttműködésen alapuló, rendszerszerű működés lehetőséget kínál a földrajzi hátránnyal élők számára, hogy közvetlen vagy közvetett módon hozzáférjenek minden olyan információhoz, szellemi alkotásokhoz, amely segíti integrálódásukat a tudásalapú társadalomba, támogatja részvételüket az élethosszig tartó tanulásban, hasznos segítséget nyújt a mindennapi élet számos területén, és – nem utolsósorban – szellemi élményt eredményez.

Ma, 2023-ban összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a törvényhozás jó döntések sorát hozta meg a kistelepülési közkönyvtári ellátás támogatására. A mozgókönyvtári normatíva megszüntetésével egyidejűleg stabil alapokat teremtett a kistelepülési kiegészítő támogatás életre hívásával, és a megyei könyvtárak felelősségének megerősítésével. A jogszabály kellően határozott irányt mutat, ugyanakkor elégségesen rugalmas annak érdekében, hogy az egységes megyei rendszer nem kényszerült elnyelni a településföldrajzi adottságokat, az ellátási hagyomány értékeit, megőrizhette a városi könyvtárak kulturális szolgáltatás közvetítő szerepét, kapcsolati tőkéjét. Fontos és garanciát biztosító döntés volt, hogy a megyei könyvtár felelősségével egységes szakmai irányítás alá került a forrás közkönyvtári szolgáltatásokra történő felhasználása. Problémát jelentett viszont, hogy a kiszabott feladatokhoz a személyzeti erőforrás nem

illeszkedett, a hiányokat az együttműködő könyvtárak munkatársainak többletmunkája pótolta. Az első év végére elértük, hogy a kezdetekben forrásvesztésként megélt változás – az igénybe vett szolgáltatások révén – értékékként került be a faluvezetés vélekedésébe.¹²

Eredményesség – A VKSZR-szolgáltatás költséghatékonysága

A dokumentumok beszerzése közbeszerzési eljárással valósul meg, amelynek következtében a könyvek esetében a kedvezmény mértéke 36%-os, ezért a beszerzési keretből jóval nagyobb számú új könyvet tud vásárolni a könyvtár.

A telepített könyvtári szolgáltatásokat kiváltandó – költséghatékonysági szempontokat mérlegelve – bibliobusz beszerzésének lehetőségével számoltunk. A TIOP-1.2.3-11/1 kódszámú „Tudásdepó Expressz” pályázat kínálta az első lehetőséget arra, hogy a megyei könyvtár felmérje a könyvtárbuszos ellátás kiépítését Vas megyében. 2012 márciusában kérdőívvel kereste meg a településeket, hogy felmérje, igénybe vennék-e, és ha igen, milyen finanszírozási feltételek mellett egy leendő könyvtárbusz szolgáltatásait. A megszólított 201 önkormányzattól 38 válaszolt. A válaszadók fele elutasította a könyvtárbuszos ellátás bevezetését. Azok, akik nem zárkoztak el, hanem lehetőségként mérlegelték az új szolgáltatást (Balogunyom, Bejcgertyános, Borgáta, Bó, Csöngé, Dozmat, Kistrákos, Kisunyom, Nagysimonyi, Nyőgér, Pankasz, Sitke, Si-

maság, Sótöny, Torony, Tokorcs, Vasalja, Visszák, Zsédény), két alapvető feltételhez kötötték esetleges csatlakozásukat: egyrészt a meglévő, telepített szolgáltatóhely további működését kérték, ezen túl a könyvtárbusz „rásegítő” szolgáltatást biztosít; másrészt elvárták volna a települések, hogy a busz fenntartási, üzemeltetési költségeit teljes egészében állami forrás biztosítsa. Öt év elteltével, 2017-ben az EFOP 4.1.8 pályázatban kiírt könyvtárbuszos lehetőséggel szintén nem éltünk, részben a települések telepített könyvtárakkal kapcsolatos – a korábbiakhoz hasonló – ragaszkodása, továbbá a hosszú távú fenntartási, finanszírozási nehézségek miatt.

A jövőbeli stratégiai tervezéskor figyelembe veendő, hogy a helyben felkereshető könyvtár a községek zömében a közszolgáltatás egyetlen, az adott településen még megmaradt megjelenítője, amelyhez a települések fenntartói ragaszkodnak.

A VKSZR-szolgáltatás könyvtár-informatikai rendszere

A szolgáltatás könyvtárinformatikai rendszere a megyében 2021-ig nem volt egységes, a városokban lévő Szikla21 és a központban működő OLIB8.2 eltérése nehézséget jelentett. Az OLIB8.2 nem biztosított példányszintű történetet, ami a változások követését megkönnyítette volna. A Szikla21-ben működött a példánytörténet funkció, a letétek követése támogatott volt. Indokoltan tartottuk az informatikai fejlesztéseket, a megyében működő eltérő integrált könyvtári rendszerek összehangolását, újabb modulok beszerzésével a gépi kölcsönzés lehetőségének megteremtését céloztuk meg. A Szikla21 integrált könyvtári rendszer a NetLib Kft. terméke. Célközön-sége elsősorban a megyei, a városi könyv-

12 Beszámoló a Vas megyei könyvtárellátási szolgáltatásról. Szombathely, 2013. Berzsenyi Dániel Megyei és Városi Könyvtár, 2014. 19. p. https://www.vkszr.bdmk.hu/editor_up/PDF/2013_KSZR_beszamolo.pdf (Megtétekintve: 2023. június 20.)

tárak és a szakkönyvtárak. A Szikla₂₁ eszközkészlete túlmutat a hagyományos könyvtári munkafolyamatok támogatásán. Egy komplex könyvtárinformatikai eszköz, amely az elmúlt két évtizedben a felhasználók visszajelzései alapján folyamatosan fejlődött. Az intenzív fejlesztési munka a legkorszerűbb informatikai környezetben folyamatos. A szabványok és jogszabályok változásán túl a fejlesztésnek irányt szab az informatika gyors fejlődése, valamint a hagyományos és modern könyvtári igények alakulása.

A Szikla-mini integrált könyvtári rendszert funkcionálitása alapján az oktatási intézmények és kistélepülések könyvtárai számára fejlesztették ki, így adott volt a lehetőség a Berzsenyi Dániel Könyvtár által kitűzött cél megvalósításához, a vármegyei szintű integrált könyvtári rendszer összehangolásához. A szolgáltatóhelyek szintjén ennek első ütemében nagyobb arányú, korszerű laptopok beszerzésével biztosítottuk az integrált rendszer telepítésének eszközfeltételét, majd megvásároltuk a települések részére a Szikla-mini modult. Használatáról továbbképzést szerveztünk közseégeinknek. A következő ütem a modul helyszíni élesítése, használatba vétele.

A szolgáltatóhelyek infrastruktúrája

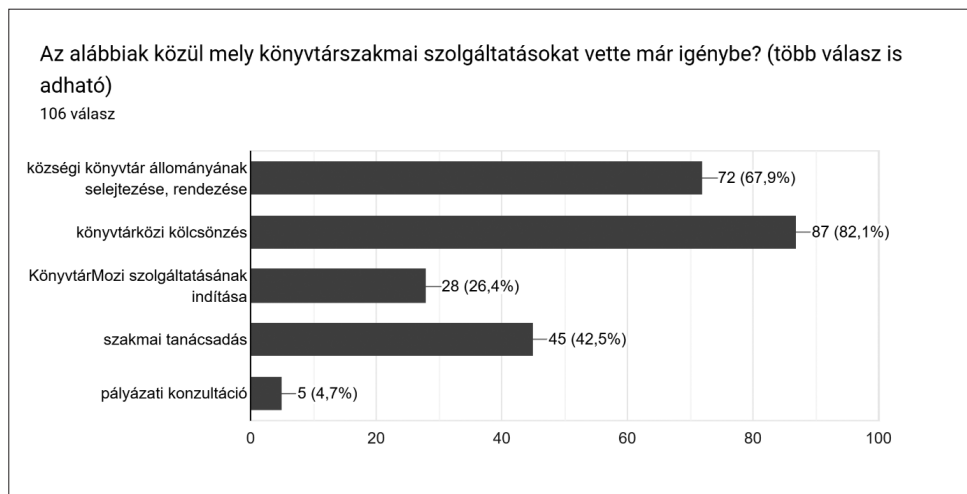
A korszerű könyvtári szolgáltatás egyik legfontosabb eleme a szolgáltatóhelyek infrastruktúrája. A 39/2013. (V. 31.) EMMI-rendelet a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer működéséről szól, azokról a követelményekről, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a szolgáltatóhely alkalmas legyen a KSZR keretében igénybe vehető szolgáltatások fogadására. Ebben meghatározó jelentőségű maga az épület, azon belül a könyvtár helyisége, annak berendezése,

felszereltsége. Nagy lendülettel indult el az épületek felújítása, a könyvtárhelyiségek bővítése, az új térszervezés. A berendezések – különösen a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával, majd 2020-tól a KSZR kiegészítő állami támogatási forrást is felhasználva – a megújított terekhez igazodva kicserélődtek. Fontos, hogy ezek a helyek sokoldalú információs és közösségi térként is működjenek, ebben jelentős előrelépés történt az elmúlt években. Fokozatosan szereztek fel a könyvtárak a szolgáltatásokhoz, dokumentáláshoz szükséges további eszközöket: például többfunkciós eszközöket (másoló, nyomtató), projektort, fényképezőgépet. 2021-ben a településeket egyre jobban érdeklő KönyvtárMozi szolgáltatás technikai eszközzserege épült ki.

A szolgáltatóhelyek infrastrukturális feltételei 2013-hoz képest jelentősen változtak, az épületek jelentős többsége azóta is (96%) más intézményekkel összevont, közös, többfunkciós keretekben működik. A külső és belső akadálymentesítés mindössze a települések 24%-ában nem megoldott. A szolgáltatóhelyek átlagos alapterülete Vas megyében 57 négyzetméter. E téren – a rendelkezésre álló épületek adottságai miatt – az elmúlt években jelentős előrelépés nem történt. Szintén a helyi adottságok miatt, de internetkapcsolat csak a települések 89%-ában megoldott.

Digitális írástudás

A KSZR sokoldalú szolgáltatásai között kiemelt szerepet kap a digitális írástudók számának növelése. Ahogy haladt előre a kistépülési szolgáltatóhelyek megújítása, úgy növekedett a korszerű számítástechnikai eszközpark is. Szerveztünk lakossági internettanfolyamokat a helyi könyvtárosok közreműködésével, szükség esetén a csoportok

A Berzsényi Dániel Könyvtár Könyvtárellátási és Szolgáltatási Rendszerére vonatkozó igény-, illetve elégedettségmérés egyik kérdése (2023. február 17. és 2023. február 28. között végzett online kérdőíves vizsgálat)¹³

létszámától függően a helyben rendelkezésre álló számítógépekhez mobil gépparkot biztosítottunk, természetesen oktatót is adtunk a környékbeli szakembereket felkérve. Így a legkisebb településen is lehetőség volt, hogy tanfolyam esetén is mindenkinek jusson munkaállomás, szakszerű képzés.

Gyűjteményfejlesztés

Ezen a területen történt a legnagyobb változás. A könyvtári szolgáltatások alapját képező gyűjteményeket a megye könyvtári szakemberei leválogatták, a sok elavult, felesleges dokumentumot kivonták. Jelenleg a kistépelülések állományának 87%-a elektronikusan feltárt, így interneten bárholnan lehet tájékozódni a legkisebb faluban található könyvekről is.

Miként jutnak újdonságokhoz az olvasók?

Évente legalább négy alkalommal szállítjuk ki az újdonságokat, a friss olvasnivalókat, amelyek beszerzését a kistépelülési könyvtárosok olvasmányigény-jelzésének megfelelően a Berzsényi Dániel Könyvtár és a szolgáltatásközvetítésbe bevont városi könyvtárak szakemberei végzik. Azokat a könyveket, amelyek nem találhatók a helyi könyvtár gyűjteményében, könyvtárközi kölcsönzésben kéri a könyvtárosok a szolgáltató megyei könyvtártól, így az olvasók minden igénye kielégíthető. A gyűjteménykínálatban kiemelt helyet foglalnak el a folyóiratok, amelyek évenkénti megújítása széles körű igényfelmérésen alapul.

¹³ <https://www.vkszr.bdmk.hu/Dokumentumok/Elegettségvizsgalatok.html> (Megtekintve: 2023. május 22.)

Könyvtárszakmai szolgáltatások igénybevétele

A települések igénybevétele szerint első helyezett a könyvtárközi kölcsönzés – a kihe-lyezett gyűjtemények mellett ez a lehetőség valós gyakorlatnak számít az olvasói igények kielégítésében. A könyvtári állomány rendezése, selejtezése szintén gyakran igényelt szolgáltatása a vármegyei hatókörű városi könyvtárnak, folyamatosan végzett feladat – többek között az elmúlt évek állandó szemé-lyi változásainak is köszönhetően.

A szolgáltatások között egyre jelentősebb helyett foglal el a KönyvtárMozi és a hozzá kapcsolódó folyamatos szakmai tá-mogatás. A korszerű technikának köszön-hetően ma nem mozigépészek vetítenek, hanem az interneten keresztül az arra jo-gosult könyvtáros belép a KönyvtárMozi portálra és elindítja azt a filmet, amelyet együttműködő partnereink a magyar film-kincs értékei közül felajánlottak. Azok a be-vezető beszélgetések, játékok, fejtörők, amelyek különösen a gyermekprogramokat kísérik, megsokszorozzák a filmhez köthető élményeket. Az idősebb korosztály is rend-kívüli élvezettel eleveníti fel a fiatalkori em-lékeit, amikor először látta a ma már klasz-szikus filmeket.

Nyitvatartás, a szolgáltatásokhoz való hozzáférhetőség

2013 és 2019 között öröndetesen nőtt a hozzáférhetőség ideje heti 3,5 napról 4,2 napra, illetve 18,4 órára. A 2020–2021-es évek pandémiás időszaka, illetve a 2022. évi energiaválság kényszerű korlátozó in-tézkedései ezt a fejlődési folyamatot meg-akasztották. Amikor egy könyvtár megújul, könnyebb növelni a nyitvatartási napok, órák számát is, mert megjelenik a haszná-

lók igénye. Nagyon fontos, hogy minél szé-lesebb körben lehessen információt sze-rezni a könyvtárak szolgáltatásairól, ami-nek a kistelepüléseken még ma is egyik fontos eszköze, ha „beszélnek a könyvtárról a faluban”. Ugyanakkor egyre több helyen jelennek meg a tartalmas, esztétikus könyv-tári szolgáltatást népszerűsítő szórólapok, kiadványok, a helyi sajtóban híradások és természetesen a különböző internetes el-érhetőségek.

Közösségi szolgáltatásokkal bővült a kistelepülési könyvtárak kínálata

A könyvtárak a lakosság – különösen a gye-rekek és az idősek – számára rendszeresen szerveznek olyan programokat, amelyek hozzájárulnak a célközönség tájékoztatásá-hoz, kikapcsolódásához, hasznos időtöltésé-hez, az olvasáshoz, az információszerzéshez. Ehhez a szolgáltató megyei könyvtár játékok szervezésével, kortárs írók, költők, szak-emberek több helyszínen történő program-jának koordinálásával, támogatásával nyújt segítséget. A gyerekek mindig kíváncsian várják, hogy kedves meséik, történeteik megálmódóival találkozhasanak. Ezeknek a beszélgetéseknek az olvasásra, tanulásra ösztönző ereje igen jelentős. Sok gyerek szá-mára nyújt maradandó élményt egy-egy ilyen könyvtári együttlét. Ugyanakkor a jelen lévő felnőttek (szülők, pedagógusok) szá-mára jó alkalom kínálkozik a kortárs szer-zőkkel, a legújabb gyerekkönyvekkel való megismerkedésre. Rendszeresek azok a ta-pasztalatcserék, konzultációk, szakmai na-pok, ahol az egy-egy korosztállyal való értő foglalkozáshoz kapnak komoly módszertani segítséget a szolgáltatóhelyek könyvtárosai. A megyei könyvtárak összehangolt munká-jának köszönhetőek azok a kiemelkedő rész-vételi adatok is, amelyek az Országos Könyv-

Programtípus, amely a szolgáltatókönyvtár szervezésében valósult meg	2014	2018	2022
Vetélkedők, versenyek száma	53	23	1
Vetélkedők, versenyeken résztvevők száma	824	1274	19
Könyvtárbemutató foglalkozások száma	26	0	0
Könyvtárbemutató foglalkozásokon résztvevők száma	572	0	0
Tanítási órák száma iskolai csoportoknak	0	3	3
Tanítási órákon résztvevők száma	0	150	69
Könyvtári órák száma iskolai csoportoknak	62	8	0
Könyvtári órán résztvevők száma	1364	113	0
Játékos tevékenységek száma	263	318	76
Játékos tevékenységen résztvevők száma	5786	5681	2069
Tanfolyamok, tréningek száma	9	0	62
Tanfolyamokon, tréningeken résztvevők száma	90	0	1304
Előadások, konferenciák száma	167	226	72
Előadásokon, konferenciákon résztvevők száma	2505	4426	1304
Kiállítások száma	6	4	0
Kiállításokon résztvevők száma	132	118	0
Könyvbemutatók száma	25	58	25
Könyvbemutatókon résztvevők száma	552	2021	690
Műsoros, szórakoztató rendezvények száma	93	270	57
Műsoros, szórakoztató rendezvényeken résztvevők száma	2046	11664	2358
Filmvetítések száma	2	16	403
Filmvetítéseken résztvevők száma	44	325	5938
Használóképzések száma	13	0	0
Használóképzéseken résztvevők száma	186	0	0
Digitális kompetenciafejlesztési alkalmak száma	32	35	13
Digitális kompetenciafejlesztésen résztvevők száma	192	282	176
Egyéb	420	509	122
Egyéb résztvevők	9129	35211	203

tári Napok és az Internet Fiesta eseményeit jellemzik az utóbbi években. A kistelepülések szolgáltatóhelyei találkozási pontot jelentenek a faluban élő kismamáknak éppen úgy, mint a jó szóra, törődésre, érdekes beszélgetésre vágyó idősebbeknek. A könyvtárak fontos helyek azoknak a kamaszoknak és fiataloknak is, akiknek a település elöregedése miatt máshová kell iskolába járniuk.

Az adatsor tükrözi, hogy a – rendkívül humán erőforrás-igényes és a személyes találkozást mellőzni nem tudó – könyvtári rendezvények szervezésében a koronavi-

rus-járvány hatására hatalmas változás következett be. Személyes találkozások híján a hosszú távon megtérülő, tartósan megmaradó beruházásokat helyeztük előtérbe a fejlesztések tekintetében. Az elmúlt években nagyobb hangsúlyt kaptak az új felhasználók megnyerésére, illetve a megváltozott olvasói szokások kielégítésére vonatkozó egyéb törekvéseink, humán- és anyagierőforrás-átcsoportosítást hajtottunk végre a könyvtári enteriőrfejlesztések, valamint a könyvtártechnológiai előrelépés érdekében.

Enteriőr felújítás NKA-pályázat (a Berzsenyi Dániel Könyvtár szakmai támogatásával)	2019 Apátistvánfalva, Kám	2020 Zsennye	2021 Kemenespálfa	2022 Acsád, Nagytilaj	2023
VKSZR-forrás		Alsóújlak, Káld, Magyarlak, Ostffy- asszonyfa, Szent- péterfa, Velem	Bérbaltavár Csöngye Horvátszidány, Pecöl, Vasszentmihály	Felsőcsatár, Kiszsidány	Sorkifalud, Gasztony, Söpte, Mesteri

Hogyan tudja a KSZR segíteni a könyvtárosok fejlődését, szakmai ismereteinek bővítését?

Minőségbiztosított szolgáltatásokat csak úgy lehet nyújtani, ha – egységesen magas szintű, korszerű működési feltételek között – az folyamatos és kiszámítható, aminek legfontosabb letéteményese maga a szolgáltatásmegvalósító úgy a megyei könyvtárban, mint a kistéleplésen. Kiemelt fontosságú a szolgálathelyen dolgozó kollégák munkájának támogatása, ezért a személyes segítségen, konzultáción kívül évente alapfokú tanfolyamot szervezünk. Nagyon jelentős előrelépés, hogy a kistéleplésen dolgozó kollégák bekerültek egy szakmai közösségbe, így még ha maguk vannak, akkor sincsenek egyedül.

Összegzés

Vas vármegye közkönyvtári rendszerében rendkívül pozitív eredmény, hogy a könyvtári szolgáltatások tekintetében a vármegyében nincs ellátatlan település, a nyilvános könyvtári szolgáltatásokat zömmel a KSZR (203 településen), illetve a nyilvános

könyvtárak jegyzékén szereplő könyvtárak (12 város, 1 község) látják el. A KSZR-hez csatlakozott települések száma 2013-hoz, a kiinduláshoz képest (194) gyarapodott, 4,6%-kal nőtt. 2023-ban 203 települést látnak el, ez a megye településeinek 94%-át jelenti. A beszámolók szerint a tendencia változatlan, amely azt erősíti, hogy a legkisebb településeken, 500 lakos alatt a legjobb a regisztrált használók lakossághoz viszonyított száma, az úgynevezett olvasóarány (2013: 18%, 2022: 12,6%), amely a lakosság szám növekedésével fordítottan arányos.

A Berzsenyi Dániel Könyvtár a kulturális alapellátás komplex szolgáltatásokat nyújtó vasi alapintézményeként minőségi könyvtári és információs szolgáltatásokat nyújt. Az alap- és kiegészítő szolgáltatások lefedik a kínálatot, a minőség biztosítása érdekében igényfelméréseket és elégedettségvizsgálatokat végeztünk.¹⁴ Megállapítható, hogy a KSZR a korábban magára hagyott kistéleplések lelépült könyvtárait újra

14 Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Kultúráért Felelős Államtitkárság által elrendelt szakértői vizsgálat (időpontja: 2019. november 11., vizsgálatot végző könyvtári szakértő: dr. Prokai Margit) megállapítása. A KSZR-t érintő szakértői vizsgálatot nem fejezték be.

életre keltette, építve a korszerű technikákra, tudásra, újrateremtette a személyes találkozást, a közösségben élési lehetőségeit. A vidék igazi esélyteremtése a jól szervezett könyvtári hálózaton keresztül biztosított kulturális alapellátás. Ez a hálózati szervezettség óriási lehetőség mindenki számára. A KSZR létrehozásának éppen az a felismerés volt az alapja, hogy egy olyan korszerű, költséghatékony, szakmailag egységes elveken működő rendszert kell kialakítani, amely azonos feltételeket biztosít az ötezer fő alatti településen lakók számára, éljenek bárhol az országban.

A KSZR eddig elért legfontosabb eredményei

Ma már köztudott, hogy a kulturális fejlesztés nem kulturális kérdés csupán, hanem közvetve jelentős szerepet gyakorol a vidéken élők gazdasági, társadalmi környezetére. Segíti az embereket életvitelük optimalizálásában, munkahelyük megőrzésében vagy keresésében, tájékozódási, tanulási lehetőségeket teremt számukra, így hozzájárul életminőségük javításához. A lakosság érdeke az, hogy minden településen legyen olyan korszerű, hatékony könyvtári szolgáltatóhely, amely a kérdéseikre, kéréseikre gyorsan, szakszerűen és hatékonyan tud reagálni, támogatja az egyéneket és a közösségeiket egyaránt, vagyis szolgáltatásainak középontjában valóban az emberek állnak. A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer ma az állam és az önkormányzat támogatásával ezt igyekszik biztosítani a könyvtárosok odaadó munkáján keresztül. Az eddig elért eredmények rendkívül biztatóak. Ma az az egyik legfontosabb feladata a megyei könyvtáraknak a városi könyvtárak bevonásával, a kistéleplési könyvtárosokkal összefogva,

hogy ezek az eredmények folyamatosan bővüljenek, fenntarthatóak legyenek.¹⁵

Végezetül a Vas vármegyei kistéleplési könyvtári ellátás értékeléséről két visszajelzést emelek ki: egyik az Informatikai és Könyvtári Szövetség „A Könyvtárügyért” díja, amelyet 2023-ban a Berzsényi Dániel Könyvtár kollektívája érdemelt ki, többek között a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszerben nyújtott kiegyensúlyozott teljesítményével, valamint azzal, hogy az intézmény munkáját a megyei könyvtári hálózat következetes, átgondolt fejlesztése, a használóközpontú, minőségi elvekre építő gyakorlat, a stratégiai célkitűzések maximális megvalósításának igénye jellemzi.¹⁶

A második, VKSZR-ről alkotott vélemény Gőr település polgármesteréé, Németh Lászlóé, aki a KSZR-nek a góriak életében betöltött szerepéről ekként vélekedik: „Nagyon sokat jelent a település és a településen lakók számára a KSZR. Emlékszünk, amikor a Berzsényi Dániel Könyvtár egykori igazgatója, Pallósiné Dr. Toldi Márta és munkatársai, Németh Tiborné és Virághné Vámos Kitti tíz évvel ezelőtt személyesen jöttek hozzánk, bemutatkoztak, felmérték a könyvtár helyzetét. Első körben felfrissítették a könyvtár könyvkészletét, ez azóta is rendszeresen működik. Tíz év alatt kaptunk folyóiratokat, gyerekeknek szóló lapokat, kaptunk technikai eszközöket: multifunkciós nyomtatót, laptopot, gyerekjátékokat. Az egyik legjelentősebb siker, hogy elindult nálunk a KönyvtárMozi, általa

15 Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer: igazi esélyteremtés a vidéknek. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2017. március. 3–8. p. (Szeifer Csaba interjúja Ramháb Máriával, az Informatikai és Könyvtári Szövetség elnökével.)
https://epa.oszk.hu/01300/01367/00288/pdf/EPA01367_3K_2017_03_003-008.pdf (Megtétekintve: 2023. május 14.)

16 Könyvtárügyért-díj.
[http://iksz.org.hu/hir/konyvtaugyert-dij_\(Megtétekintve: 2023. május 21.\)](http://iksz.org.hu/hir/konyvtaugyert-dij_(Megtétekintve: 2023. május 21.))

nagyon sok régi, digitálisan felújított magyar filmet tudtunk megnézni úgy, mintha igazi moziban ülnénk. A KönyvtárMozihoz kapcsolódóan megalakult a Góri Filmkészítő Műhely Boros Ferenc irányításával, támogatásával. A műhelyben létrehozott kisfilmek hozzájárultak Gór helyi értékeinek a külvilággal való széles körű megismertetéséhez, az itt készült alkotásokat bemutatták filmszemléken, fesztiválokon. Sok ismeretterjesztő előadást, olvasásnépszerűsítő foglalkozást, könyvtári kisleltározást tudtunk megszervezni KSZR-támogatással, amely programok amúgy nem juthattak volna el hozzánk. A szervezeti, technikai, szervezési támogatás nem valószínű, ha az ott dolgozók nem szívvel-lélek-

kel végeznék munkájukat. Az év 365 napján érezzük mindegyikük segítőkészségét a kezdetektől napjainkig, munkájukat alaposan, nagy szakértelemmel látják el.”¹⁷

Az elmúlt tíz év eredményei alapján elmondható, hogy a Berzsényi Dániel Könyvtár összehangolt, költséghatékony, tervszerű fejlesztéseinek köszönhetően a kistéleplések könyvtárai minőségi szolgáltatásokkal várják az ott élőket. A rendszer a célját akkor éri el, ha a lakosok elégedettek, jól érzik magukat lakóhelyük közösségeiben, ezért a kistéleplésen élők életminőségének javítása jövőbeli terveink elengedhetetlen része. A vidék igazi esélyteremtése a jól szervezett könyvtári hálózaton keresztül biztosított kulturális alapellátás.

17 Idézet Németh Lászlónak, Gór polgármesterének a könyvtárigazgatóhoz írt leveléből. A levél kelte: 2023. május 25.